Віктор КРУПКА

МІФОТВОРЧИЙ АСПЕКТ АГІОГРАФІЧНИХ ТА ХРИСТИЯНСЬКИХ МОТИВІВ У ПОЕЗІЇ ВОЛОДИМИРА ЗАБАШТАНСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Випуск 26.
УДК 821.162-1«19»
Крупка В. Міфотворчий аспект агіографічних та християнських мотивів у поезії Володимира Забаштанського; 12 стор.; Кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті досліджено житійні мотиви та християнські ідеї поезії Володимира Забаштанського. Окреслено світоглядну еволюцію, першою ланкою якої був образ-міф Миколи Островського, другою – духовно-громадянський ідеал Тараса Шевченка. Ідейною кульмінацією став образ Ісуса Христа.

Ключові слова: образ-міф, світоглядна еволюція, ідеал, традиція, ідентифікація.

Виникнення нових тем у літературі 60-90-х років, зокрема, історичність, сенс буття в принципово іншому осмисленні, оновлення віри занурюють ліричного героя Володимира Забаштанського в новий контекст – контекст авангардної за формою та своєрідної за змістом літератури. Отже, активізація свідомості та суб'єктивність взаємозабарвлюють образний світ поета, призводячи до використання житійних жанровизначальних і тематичних елементів у текстах.

Метою нашої статті є окреслення світоглядної еволюції В. Забаштанського, опертої на міфотворчі аспекти агіографічних та християнських мотивів його поезії.

Митець у засвоєнні житійних мотивів та становленні християнських ідей пройшов відчутну світоглядну еволюцію, першою ланкою якої був канонізований радянським світоглядом образ-міф Корчагіна-Островського, другою – духовно-громадянський ідеал Шевченка як кобзаря-деміурга, найвищою і розкритою з максимальним духовним тактом – Ісус Христос.

Образ Корчагіна набуває частотності в перше десятиліття творчості В. Забаштанського через самоідентифікацію з трагігероїчною долею Павки Корчагіна. Нерухомість і сліпота в молодому віці, прагнення до активного життя не могли залишати поета байдужим, адже він приміряв на себе світоглядні і творчі координати М. Островського (патетика життєствердження, екзистенційний стоїцизм та відданість сповідуваній ідеї). Поет протиставляє, як йому здається, бездіяльних та байдужих сучасників Корчагіну: «Ви з очима сліпці! Не збагнуть вам / довіку, / Як Корчагін Павло брав пітьму на таран» («Відвертість», [4, с. 3]). Канонізований соцреалістичним дискурсом образ-міф був безперечно для автора символом духовної стійкості та громадянської активності.

В. Забаштанський відчував свою єдність з М. Островським не лише в нещадній боротьбі з недугою, а й у юнацькому максималізмі фанатичної відданості соціалістичній ідеї, державі як її носієві. Митець щиро вірив, що його доля стане продовженням героїчного життя свого побратима. Потому в одному інтерв'ю він розказував: «...Мене заполонив Павка Корчагін, спершу в кіно, а потім і з книжки. Не знав тоді я, не підозрював, що згодом він стане моїм старшим побратимом, наставником, порадником, вивіреністю моєї совісті й безкомпромісності в повсякденній боротьбі за нашу правду, за чистоту людських взаємин, за утвердження конкретного добра. Це ті мої герої, мужністю яких я освячуюсь і в житті, і в поезії» [6, с. 2].

Варто звернути увагу на те, що вперше образ Корчагіна був сприйнятий через кінематограф, тобто первинне сприйняття – візуальне, тому і максимально болісне, емоційне, залишило слід в душі назавжди:

В клубі задушнім уперше побачу
Диво незнане на білій стіні.
Ревно над долею Павки заплачу… («Дитинство», [1, с. 20]).

Своєрідним взірцем Павло Корчагін був і для інших поетів радянської доби, які намагалися завдяки наслідуванню самореалізуватися, вириваючись з граничної ситуації, породженої важкими недугами. До них належать постаті українки Ганни Світличної, болгарина Дам'яна Дам'янова, росіянина Едуарда Асадова та ін. Пафос стоїцизму Ганни Світличної, яку В.Забаштанський підтримував у листах та й особистих зустрічах, також виливався в шуканні сенсу свого буття, місця, призначення:

Жити – буду, творити – буду!
Бо сонце ллється рікою в груди,
Бо я солдат, що лиш рани згоє, –
Вступає знов до важкого бою [9, с. 19].

Не буде перебільшенням зарахувати М. Островського до когорти тих реальних чи літературних особистостей, які відомі в світовій історії та культурі завдяки своєму жертовному служінню людям: міфічний титан Прометей, Ісус Христос, Бетховен, горьківський Данко, трагедійний гуманізм яких мав на меті щастя людини. Якщо розгортати цю алюзію, то Христове побажання «бути як діти» трансформується в щиру душевну потребу дітей радянської доби наслідувати Корчагіна, відбиту в поезіях В. Забаштанського:

І кожен трішечки тоді

Старався схожим буть на Павку («Початок гарту», [1, с. 23]).

Зв'язок митця з Павлом Корчагіним, перегук окремих штрихів їх життєпису самоочевидний, та й сам подоляк-браїлівець зумисне підкреслює всі можливі паралелі: «Чуєш, брате, одного ми духу, / Кореня того ж, подоляки» («Крицею рядка (Розмова з М. Островським)», [1, с. 17]).

У поезії почасти важко збагнути, чи то поет творчо інтерпретує певні штрихи біографії героя тоталітарної системи, чи сповідується перед самим собою, реципієнтом, загалом: «Та думка, мов осколок в мозку, / Про те, що не потрібен ти»; «Прожито вісімнадцять тільки, / Та пережито ж за віки, / Душа перестраждала стільки, / Що хай вгамуються думки» («Гранітна людина», [2, с. 40–41]); «Поклав передостанню шпалу, / Та сам останньою лягай», «Від болю й мук за мить нежданну / Ти сенс буття зумів збагнуть...» («Гранітна людина», [2, с. 41).

Простежуючи корчагінську традицію у поезії митця, Д. Павличко, зазначає, що «поет прагне пізнати «зсередини» подвиг Корчагіна, бо це ж його власний подвиг», «що не жалощів, не порятунку шукає для себе ліричний герой В. Забаштанського в корчагінській традиції, а підтримки для свого широкого правдолюбства, для своєї за самою природою громадянської совісті» [8, с. 562].

Образ Миколи Островського для поета був насамперед духовно-етичним імперативом формування Я-ідентичності. Він майже постійно змушував митця тримати себе у стані особливої мобілізованості, що засвідчують рефлексії його ліричного героя. Ще одним доказом можливого намагання здаватися більш цілеспрямованим у вирішенні життєтворчих позицій є постійне апелювання до свого ідеалу, саморефлексії та сумніви поета з приводу сформованості своєї персони в поетичному та громадянському житті суспільства.

Таким чином, образ Островського-Корчагіна став тією висхідною, далекою і водночас близькою перспективою, завдячуючи якій відбулося становлення В. Забаштанського як митця слова. Його ідентифікація забезпечила таке необхідне відчуття зв'язку між власною неперервністю і визнанням цієї неперервності соціальним оточенням.

Завдяки власній «Я-ідентичності» (І.Гофман) поет еволюціонує, поступово звільняючись від догм тоталітаризму та приходячи до національно-гуманістичного міфу – міфу Тараса Шевченка. Світоглядна модифікація такого характеру обумовлена кількома зовнішніми чинниками: соціальними настроями української інтелігенції середини 60-х та соціально-політичними перетвореннями 80-х років, що позначилися на внутрішніх факторах, в основі яких лежить переродження власного я-і-для-себе. Міф Т. Шевченка накладався на ідеологему Павки Корчагіна, поступово витісняючи її, оскільки мав певні спільні риси первинних мотиваційно-вольових проявів та устремлінь. Це дозволяло тимчасово співіснувати вказаним міфологемам на зрілому етапі еволюційного розвитку В. Забаштанського. Також їх споріднюють і мотиви мучеництва, оскільки відчай, розпач існують поряд із цілеспрямованістю, бажанням довести самому собі спроможність подолати будь-які психічні та фізичні перешкоди. Постійна боротьба із собою і суспільством відбувається у муках.

Однією із світоглядних засад шістдесятництва є сакральне сприйняття історичної пам'яті як оберегів нації. В осерді історичної пам'яті українського народу, зокрема і для цього покоління, перебуває постать Тараса Шевченка. Кобзар – онтологічно й аксіологічно визначальна домінанта творчості Шевченка, одне із центральних понять його мистецької системи, одне з надбань, завдяки яким Шевченко як творець художніх, ментальних, моральних цінностей входить до національної духовної скарбниці, а подекуди і впливає на неї; носій народної пам'яті що акумулює зв'язок між поколіннями. Класичний образ рапсода переважно включає як першоелемент його самотність, маргінальність, яка в українській культурі залишається на периферії уявлень про кобзаря, але для Шевченка є стрижневою.

Ідеологізоване через призму національної самоповаги сприйняття образу Тараса Шевченка значною мірою сприяло розвитку шістдесятництва як літературно-мистецького руху, а кожному окремому письменнику покоління дозволило віднайти для-себе-і-тепер той аспект його «авторизованого міфу» (О. Забужко), котрий якнайприродніше відповідав художньо-психологічній екзистенції. Справді, В. Забаштанський, який є представником другої хвилі «провісників національного відродження» (В.Квітневий), не відразу прийшов до Шевченка. «Міф Шевченка» протягом окремого етапу світоглядної еволюції поета домінував і навіть був для нього унітарним, зважаючи на категоричність позиції митця («Мій Бог – Шевченко»), зумовленої фатумом його долі, внаслідок якого чітко проглядалася тенденція до якоїсь міри атеїстичних поглядів.

Можливо, завдяки проникненню у духовне життя В. Забаштанського національно обумовлених релігійних переконань, його атеїстичні тенденції були подолані впливом дружини, дочки священика, та внутрішнім душевним неспокоєм, нестабільністю, що все частіше вимагали від митця осягнути своє Я, знайти Бога у собі, а значить і прийти до нього:

Ти зневіру в добро, наче прах, розмети,
Через болі страждання іди до мети.
Та дорога ніколи не встелена квітами,
Бо у царство Ісусове можна прийти,
Живучи на землі за його заповітами («За його заповітами», [5, с. 197]).

Бог постає в творчості поета як вершитель долі, у кого людина завжди просила допомоги. В. Забаштанський, починаючи з ранньої творчості, використовує численні біблійні алюзії, природні для кожної освіченої людини. У поезії «Ноги» самовіддана праця трударя дорівнюється до новозавітного подвигу:

Лежить на шляхах розіп'ята їх сила,
Прибита дощами і порохом сивим,
І лиш фіолетові висохлі жили
Од неї літа залишили [4, с. 26].

З роками християнська образність у творчості В. Забаштанського стає більш гуманізованою, спрямованою на проникнення в душу людини, ствердження моральних цінностей. У вірші «Битва за людину» поїздка поетів до колонії постає в традиціях громадського служіння, а головною її метою є пробудження в них людяності, що розкривається через яскраве порівняння: «Мовби обрис найдревнішої ікони, / На обличчях в'язнів людяність спливла» [3, с. 32]. Зворушливий, притаманний радше європейській літературній традиції образ янгола надає поезії жанрової своєрідності різдвяної казки, у цих дитячих спогадах сам поет вбачає передумови свого навернення до Бога:

Літа дитинства, душе, осягни,
Церковне дійство досі незбагненне,
Коли дивився янголик на мене
Сяйливими очима зі стіни («Янголик», [5, с. 55]).

Поет художньо інтерпретує біблійні легенди, спочатку полемізуючи з ними («Натовп до Ісуса гнав камінням жінку: / Грішниця перелюб зважилась вчинити», «Притча про узаконений гріх» [1, с. 76]), а зрештою вдається до модифікацій жанру молитви: «Отче наш, у Твоїм часоплині / Все минає – ридай не ридай» («Молитва», [3, с. 3]); «Боже, поможи цю чашу спити. / Поможи залежність перейти…» («Залежність», [3, с. 14]); «Отче наш добра й любові, / Іже єсі на небесі» («Покара», [3, с. 25]). Власне, подібні твори належать до філософської лірики, тут В. Забаштанський розкриває своє розуміння вічних цінностей, переважно добра і зла, що парадоксально, молить не стільки за себе – за Україну, за узагальнений образ грішника, але звертається до Бога і за допомогою, виливаючи біль.

Окремі поезії з християнською образністю носять відверто моралізаторський характер, вони насичені публіцистичною лексикою, закликами, містять категоричні повчання: «Справді, в труждданні не згаяти днину / Кожен повинен на Божих путях» («Труждання», [3, с. 16]). Активізується у релігійній ліриці і образ душі, яка постає в принципово новій іпостасі – інтенсивної рушійної сили пошуку Божественого начала. Автор притримується традиційних православних поглядів, рішуче обстоюючи необхідність покути як боротьби з гріхом, із собою, і пишається власними покутами:

Душа, в покутах перекута,
порве рабою куті пута, –
возродиться у каятті!
<…>Мої покути – золоті («Покути золоті», [3, с. 15])

Поет не уникає і своєрідної національно-православної естетики, захоплюючись її кольористичним символізмом, однак віддає перевагу духовному наснаженню:

Блакитне сяйво в золотому,
святе святиться у святе («Сяйво», [5, с. 232])

Таким чином, у поетичній творчості В.Забаштанського використовуються вже сформовані міфи та релігійні образи, що творять своєрідну художнє міфологічну реальність: «Ця реальність в найзагальніших рисах збігається із загальним контекстом міфопоетичної моделі її часу і доповнюється в деталях своєрідністю її особистості. Причини перманентної міфотворчості людської свідомості залежать <...> від того, що можна назвати уявою про зміст часу минулого (історія родини, племені, етносу, нації), часу теперішнього (результат засвоєння минулого), часу майбутнього, який в своєму прогнозуванні вже сам по собі передбачає явну міфологізацію» [7, с. 335]. Первинним є міф Корчагін / Островський, причому ідеологічно ангажованим Павла Корчагіна зробив тоталітарний режим, використавши художню біографію / текст роману «Як гартувалась сталь» і окресливши особливу значущість цього образу для побудови комуністичного суспільства. Осердям же поетичного світобачення митця, яке чітко проглядається при розгортанні повного діахронного зрізу його світогляду, безперечно є Шевченків міф. Ідейною кульмінацією творчості В. Забаштанського вважаємо християнську поетичну традицію, своєрідно засвоєну поетом, який вочевидь спирався на її морально-етичну складову.

Література

1. Забаштанський В. Вага слова / В. Забаштанський. – К.: Молодь, 1980. – 110 с.
2. Забаштанський, В. Моя вузькоколійка : поезії / В. Забаштанський ; вступ. ст. А. М'ястківського ; іл. А. Площанського. – К. : Молодь, 1973. – 87 с. : іл.
3. Забаштанський В. Найкревніша рідня: Поезії / В. Забаштанський. – К.: Укр. письменник, 1999. – 93 с. – (Сер. «Сучасна укр. л-ра»).
4. Забаштанський В. Наказ каменярів / В. Забаштанський. – К.: Веселка, 1967. – 55 с.
5. Забаштанський В. Свічечкою слова: Вірші та балади / В. Забаштанський. – Жмеринка, 2000. – 448 с.

6. Кагарлицький, М. Насамперед – громадянськість: розмова з Володимиром Забаштанським // Літературна Україна. – 1981. – 24 листопада. – С. 2–3.

7. Лингвистический энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 683 с.

8. Павличко, Д. Незламний характер : [про творчість В. Забаштанського] // Українське слово : хрестоматія укр. л–ри та літ. критики XX ст. : у 4 кн. / упоряд. : В. Яременко, Є. Федоренко, О. Сліпушко – К., 1998. – Кн. 4. – С. 561–564.

9. Світлична, Г. Літозбір : вибр. поезії / Г. Світлична. – К. : Дніпро, 1973. – 158 с.

Виктор Крупка

Мифотворческий аспект агиогрфических и христианских мотивов в поезии Владимира Забаштанского

Аннотация. В статье исследовано житийные мотивы и христианские идеи поэзии Владимира Забаштанского. Изучено мировоззренческую эволюцию, первым звеном которой был образ-миф Николая Островского, вторым – духовно-гражданский идеал Тараса Шевченко. Идейной кульминацией стал образ Иисуса Христа.

Ключевые слова: образ-миф, мировоззренческая эволюция, идеал, традиция, идентификация.

Victor Krupka

Mythopoeic aspect hagiographic and Christian motives in the poetry of Volodimir Zabashtanskij

Resume. In the article reasons of life and christian ideas of poetry Volodimir Zabashtanskij are investigated. A world-view evolution is outlined, the first link of which was a character-myth of Mukola Ostrovskij, the second – spiritually-civil ideal of Taras Shevchenko. The character of Jesus Christ became ideological culmination.

Key words: a character-myth, a world-view evolution, tradition, identification.

Крупка Віктор – асистент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.